از خداوند ولی‌التوفیق درخواستن توفیق رعایت ادب در همه حالها و بیان کردن وخامت ضررهای بی‌ادبی

توفیق صاحیبی آللاهدان، ادبی‌ساخلاماقا هرحالدا توفیق ایسته‌مک و ادبی‌ساخلاماقین زیانلارینی و توْخونتولارینی[1] آچیقلاماق[2]

﴿۷۸﴾

از خــدا جــوییم تــوفیق ادب
بــی‌ادب مــحروم شــد از لطـف رب

حق گؤزۆندن دۆشدو یاش تک بی‌ادب
ایسته پای وئرسین سنه تانریٛ ادب

توفیق: بنده‌نین دۆزگون ایشلره اوغراماسیٛ[3] و مئیلی و آللاهیٛن دا اوْ یوْلدا اوْنون ایچۆن وسیله‌نی جۆر ائله‌مه‌سی. سئومه‌لی زادلاردا آللاهیٛن بنده‌نین الیندن توتماسیٛ.

ادب: بیه‌نیلمیش یؤندم. هر بیر شیئیده حد (آرا) ساخلاماق.

لطف رب (حق): آللاهدان بیر پای کی بنده‌نی، بنده‌لیک مقامیٛنا آرتیٛق یاخیٛنلاتسین.

ادبــوا النــفس ایــها الاصــحاب   طــرق العشــق کــلها آداب[*]

نــفسینی قــیٛلگــینان ادب[4] کــی اوْنــون   عشــقی‌نین یــوْللاریٛ ادبــدیر ادب

حضرت پیامبر (ص) دان بئله دئییلیب کی «***اِنَّ اللّهَ عَزَّ وَ جَلَّ اَدَّبَنِي فَاَحْسَنَ اَدَبِي***» ***(ادبنی ربی فاحسن ادبی)***: «منیم باجاریٛب، یئتیره‌نیم منه ادب قیٛلدی (ادب ائله‌دی) نئجه ده گؤزل بیرادب‌ائله‌مک.»[**] شیطانیٛن حق قاپیٛسیندان قوْوولماسیٛ ادبین حدّینی ساخلاماماغا خاطیریدیر. بۆتون بشرین چکدیکلری، باش آغریٛلاریٛ[5] ادبی الدن قوْیماغاٛ[6] خاطیردیر. ده‌یریندن[7] آرتیٛق یا اسگیگ محبّت ائله‌ییریک، محبّت ائله‌مک ادبیندن پایسیٛزیق. محبّت ادبینی بیلمه‌مک سبب اوْلور کی محبّت پاییٛنی آرتیٛق یا اسگیک وئردیگیمیز آدامدا اؤزۆنوبؤیۆک گؤرمک و یا اسگیک‌گؤرمک عقده‌لری یارانسیٛن و هر ایکیسی ده یئرینده بوْللو آخسارلیٛقلار تؤره‌دیر.[8] آرتیٛق یا اسگیک یئمک بدنده عارضه‌لر قوْیور، یئمک ادبینی بیلمه‌ییریک. چیٛخاریمیزدان آرتیٛق ایشله‌ییریک و یا ایشله‌دیریک، ایشله‌مک و ایشلتمک ادبینی قانماییٛریق، ایشیمیزین ده‌یریندن کسیریک. معلّم‌لیکده تام معلّم‌لیکی یئرینه یئتیرمه‌ییریک. شاگرداوْلدوغوموزداشاگردلیک

۱ـ توْخونتو: ضرر
۲ـ آچیٛقلاماق: بللندیرمک، تانیٛتماق
۳ـ اوغراماسیٛ: یاخیٛن‌لاشماسی
۴ـ ادب قیٛلماق: ادب ائله‌مک
۵ـ باش آغریٛلاری: مصیبت‌لری
۶ـ الدن‌قوْیماق: الدن‌وئرمک، ییه دورماماق
۷ـ ده‌یر: چیٛخار
۸ـ تؤره‌دیر: وجودا گتیریر
*) انقروی
**) ابوالقاسم قشیری

ادبینی ایاقلایئریق و اؤیرنمکدن قیسسا گلیریک؛ محکمه‌لرده قضاوت یئرینده اگلشدیگی‌میزده، آغیرلیغیمیزی تارازی‌نین باطل گؤزۆنه قویوروق و نتیجه‌ده حق یۆنگول ساققال اوْلور،[1] باشچی[2] اوْلدوغوموزدا، اؤزۆموزو حقّه قاپان[3] گؤرۆروک، حاکم اوْلدوغوموز خالقی یوْخ. اؤزۆموزو قانان گؤرۆروک، اوْنلاری قانماز.) حتّی اوشاقلارا آد قویمادا دا اؤز اوْلدوغوموز توْپلوما گؤره[4] قیسسا گلیریک، و اوشاق بؤیۆدوکجه، بوْی آتدیقجا اؤز یوْلداشلاری‌نین طرفیندن آلایا توتولور،[5] آد قویما ادبینی بیلمه‌ییریک.

ادبسیز، آللاهین لوْطفوندن محروم اوْلور یعنی پایی کسیلیر،[6] پای کسیلنده ایاغی مینلرجه توْرا ایلیشیر و غیر اوْنون ایاقلارینا دوزاق اوْلور[7] و نتیجه‌ده اوْلور: «أَوْلِيَآؤُهُمُ ٱلطَّـٰغُوتُ يُخْرِجُونَهُم مِّنَ ٱلنُّورِ إِلَى ٱلظُّلُمَـٰتِ» اوْنلارین ایسته‌ین‌لری طاغوت‌دور کی اوْنلاری نوردان (کی ادب‌لرین ادبی‌دیر) چیخاردیر و قارانلیقلاردا ایتیریر و بو آزغین‌لیقلارین[8] دامازلیغی اؤزلریدیلر، بوناگؤره‌کی اوْنلارا دئییلیب‌دیر کی: «قَد تَّبَيَّنَ ٱلرُّشْدُ مِنَ ٱلْغَيِّ» یعنی هر زادین حدّی و ادبی اوْلدوقجا، گؤرسه‌دیلیبدیر. سقراطدان دئییلیب‌دیر کی: «عَدَمُ الأدَبِ سَبَبٌ لِكُلِّ شَرٍّ» «ادبین اوْلماماغی بوتون شرلرین دامازلیغی‌دیر.[9] (شرح مثنوی شریف. فروزانفر)

ادبین حدودو بوتون مادّی زادلاردان توتدو تا اوْ اینجه[10] روحا عاید اوْلان مسئله‌لره‌جن چکیلیر.[11] نئجه کیم رحمتلی استاد "ابوعلی دقّاق"دان آللاهین قوْلولوندان ائشیتدیم: «وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُۥٓ أَنِّى مَسَّنِىَ ٱلضُّرُّ وَأَنتَ أَرْحَمُ ٱلرَّٰحِمِينَ» (سورهٔ انبیاء. آیهٔ ۸۳) «و ایّوبو یادا سال ائله‌کی آللاهینی چاغیردی کی منه آغری (بدن آخسارلیغی) یئتیشیبدیر و سن اؤزۆن مهربانلارین مهربانیسان.» و ایّوب دئمه‌دی "اِرْحَمْنی" "منه رحم قیل" اوْ بئله‌لیکله، چاغیرماق ادبینی، یئرینه گتیردی.*

ادب روحون و جسمین پالتاریدیر، ادبسیز اؤزۆنو لوْم‌لوت[12] گؤز اؤنۆنده قویور و قیپجین‌ماییر.[13] بیریندن بیر خطا باش وئریر و آخسارلیغینادا[14] گۆوه‌نیر[15] و باخیشلاردان سایقی[16] دا دیله‌نیر،[17] اوْندا حیا و اوتانماق ادبی یوْخدور، حیا لباسیندان لوْتدور. شیطان دا باغیش ادبیندن پایسیز و لوْت اوْلدوغونا گؤره اؤزۆنون گۆناه سنگرینده، یئر توتدو و حقّین اؤزاوزه دوردو و ایسته‌دی آدم‌ایله اوْنون حیات‌یوْلداشی‌نین عؤرتلرینی ائشیکده قویسون. «فَوَسْوَسَ لَهُمَا ٱلشَّيْطَـٰنُ لِيُبْدِىَ لَهُمَا مَا وُۥرِىَ عَنْهُمَا مِن سَوْءَٰتِهِمَا...» (سوره اعراف. آیهٔ ۲۰) «پس شیطان اوْنلاری توْولادی[18] تا اوْنلارین اؤرتولو زادلاری ائشیکده قالسین...» حسد، آرتیق سئوه‌رلیک‌لر، منلیک‌لر، غرورلار،

۱ـ یۆنگول ساققال اوْلور: ایاق آلتینا دوْشور
۲ـ باشچی: یوخاریدا
۳ـ قاپان: تارازی
۴ـ توْپلوما گؤره: جامعه‌یه نسبت
۵ـ آلایا توتولور: مسخره اوْلونور
۶ـ پایی کسیلیر: بهره‌سی اوْلماییر
۷ـ ایاغا دوزاق اوْلماق: اوْنو بنده سالماق
۸ـ آزغین‌لیق: گمراه‌لیق
۹ـ دامازلیغی‌دیر: مایاسیدیر
۱۰ـ اینجه: ظریف
۱۱ـ چکیلیر: منتهی اوْلور، چاتیر
۱۲ـ لوْم‌لوت: بوتونلوکله پالتارسیز
۱۳ـ قیپجین‌ماییر: خجالت چکمه‌ییر
۱۴ـ آخسارلیق: ضعف
۱۵ـ گۆوه‌نیر: افتخار ائله‌ییر
۱۶ـ سایقی: احترام، حرمت
۱۷ـ دیله‌نیر: آختاریر
۱۸ـ توْولادی: آلداتدی
*) ترجمهٔ رسالهٔ قشیریّه. صفحهٔ ۴۸۴)

تکبّرلر، داش‌اۆرک‌لیک‌لر، باش آپارمالار[۱] و بۆتون انسانا عاید اوْلان آخسارلیْق‌لار تقوانیْن دوْنو، وسوسه اوْدوایله یاناندان سوْنرا ائشیگه چیْخدیلار.[۲] ایندی آدم اوْولادیْندان لۆت و عریانلیْغینی بهشت یارپاقلاریْ‌ایله اؤرتن‌لر ده واردیْر و هله ده بهشت ایپی بورونلاریْندادیر و عریانلیْق‌لارینا شیطان سئون کیمی اؤیۆنوب، اوْنو گؤزه دۆرتنلر[۳] ده واردیْر؛ و حیا گئییم‌لیلر،[۴] چیْپلاق ایین‌لیلرایله؛[۵] حقّی تالانمیْشلار، تالایانلارایله؛ یدبیضالیْلار، دۆنیا سئودالیْلارایله؛ موسالار، فرعوْنلارایله؛ "بلیٰ" دیین‌لر، قارقیْنمیشلارایله؛[۶] عیسالار، یهودالارایله؛ محمّدلر، ابولهب‌لر و ده‌ییتنی‌لر[۷] اوْدونا اوْدون داشیْ‌یان "حمّالةالحطب"لرایله؛ معنالار، قوروبوْش آدلارایله؛ مظروف دگیشیلمه‌ین، ظرف‌ایله اۆزاوزه دوروبدولار.

پیش اهل تن ادب بر ظاهر است
که خدا زیشان نهان را ساتر است

پیش اهل دل ادب بر باطن است
زانکه دلشان بر سرایر فاطنست

ادبی تن اهلی‌نین ظاهیرده‌دیر
باطینی آللاه اوْلاردان گیزله‌دیر

چۆن اۆرک اهلی‌گؤرۆرلر گیزلینی
ادبی اوْنلار گؤرۆرلر باطنی

۷۹

بی‌ادب تنها نه خود را داشت بد
بلک آتش در همه آفاق زد

اؤزۆنو زای[۸] ائتمه‌دی تک بی‌ادب
قوْیدو آفاق ایچره خئیلک[۹] ایلی[۱۰] دب[۱۱]

یاندیْریب آفاقی دؤندردی کۆله
دیبده تاخدیْ کۆل آدیْن الوان گۆله

بخت تاختیْن بی‌ادب قیْلدی تابیْت
باادب‌لر اۆستونه بیت آتدیْ بیت[۱۲]

بی‌ادب قوْیدو بوْغوشماقلار[۱۳] دبین
جیْزیغی آشماق اوْنا اوْلدو کبین

بی‌ادب‌لیکدن مینیر انسان دووار
بیرلیگه دیوارلاریْ ائیلیر مزار

بی‌ادب‌لیکدن سیْنیر حقّین بئلی
بی‌ادب‌لیک ائتدی حاکیم جاهیلی

آدمدن خاتمه چکدیگیمیز باش آغریْسی ادبی ساخلاماماقا خاطیردیر. آزادلیْغین تعریفینده دئییلیر: "هر کیمین آزادلیْغی اوْ یئره‌جن اوزانیْر کی بیر آیریْسی‌نین آزادلیْغی باشلانیْر" ایندی ادبی ساخلاماییْب، جیْزیقدان چیْخاندا اوْ بیریسی‌نین آزادلیْغی یالان اوْلور. من ساییْلی دۆنیادان

۱ـ باش آپارماق: زوْربالیْق
۲ـ ائشیگه چیْخدیلار: گؤرسندیلر
۳ـ گؤزه دۆرتن: گؤزه سوْخان، نمایشه قوْیان
۴ـ حیا گئییم‌لی: حیا لباسلیْ
۵ـ چیْپلاق ایین‌لی‌لر: پالتارسیْزلار
۶ـ قارقیْن میشلار: مسخ اوْلموشلار
۷ـ ده ییتنی‌لر: اختلافلار
۸ـ زای: تباه، خراب
۹ـ خئیلک: بوْللو
۱۰ـ ایلی: پیس ایلی
۱۱ـ دب: رسم
۱۲ـ اۆستونه بیت آتماق: اوْنلاریْن حیثیّت‌لری‌ایله اوْیناماق
۱۳ـ بوْغوشماقلار: یئرسیز ساواشلار

چیخارېمدان آرتېق پای گؤتۆرسم، بیر آیرېسی مجبور اوْلاجاق آنا سۆدوندن حلال اوْلان حقّینه گؤز یومسون و بیر ایاق مندن دالیٛ‌یا قوْیسون. ایندی اوْنون گۆجو[١] چاتسا، ساواشېنان حقّینی قاهارېب[٢] آلاجاقدېر. اوْنو شاواشا چاغېران منیم پای گؤتۆرمک ادبینی بیلمه‌مه گیمدیر و یاخشیٛ بیلیریک کی ساواش پوْزغونلوق[٣] یاراداندېر و قلم یئرینه سیلاحا سئوکندیرندیر.[۴] ایندی حقّی تالانمېشین منه گۆجو چاتماسا، یالوارماق سیلاحېنی گؤتۆره‌جک و یالتاقلېق[۵] سنگرینده دوراجاقدېر و یئرسیز یئره کیچیله‌جکدیر. کیچیلمک انسانا یاراشان دگیل. اوْندا من اوْنا بۆت اوْلموشام؛ سبب اوْلموشام کی آللاها یالوارماقدان، غیره یالوارسېن.

حضرت‌علی‌امیرالمؤمنین(ع)یئتمیش‌دوْ قفوزونجومکتوبوندا‌عسکرلرین‌باشچېلارینا بویورور: «*اَمّا بَعْدُ فَاِنَّما اَهْلَکَ مَنْ کانَ قَبْلَکُمْ اِنَّهُمْ مَنَعُوا النّاسَ الحَقَّ فَأَشْتَرُوهُ وَ أَخَذُوهُمْ بِاْلباطِلِ فَاْقتَدوهُ*» بو سؤزۆن‌آیدېن‌آچاسیٛ‌معناسیٛ‌بودورکی‌گئچن‌حکومتلرحکومت‌ادبینی ساخلامادېلار و خالقیٛ اؤز حاخلارېندان پای‌سیز ائله‌دیلر،تا اوْنلاریٛ‌اؤزلرینه‌قویروق‌ائله‌سین‌لر.علی(ع)باخېمیندان حق وئرمه‌لیدیر؛ حقّی قاپیٛ‌قاپیٛ چالېب وئرمه‌سه‌لر قېنامالیدیلار[۶] و حکومتده آخسارلېقلاری[٧]واردېر.

٨٠

مایده از آسمان درمی‌رسید
بی‌صداع و بی‌فروخت و بی‌خرید

مائده گؤیدن گلیردی آغریٛ‌سیز[٨]
تۆستوسوز آلېش‌وئریش‌سیز ایستی‌سیز[٩]

مایده: نعمت‌لرایله دوْلو سفره. صُداع: باش آغرېسی، زحمت و چتین‌لیک

موسانېن آداملاریٛ مصردن چېخاندان سوْنرا قېرخ ایل "تیه"ده (بیاباندا) آوارا قالدېلار و آللاه اوْنلارا گؤیدن "منّ" (ترنجبین) و "سلوی" (بیلدیرچین) گؤنده‌ریردی. «*وَ ظَلَّلْنا عَلَیْکُمُ ٱلْغَمامَ وَ أَنْزَلْنا عَلَیْکُمُ ٱلْمَنَّ وَ ٱلسَّلْوَیٰ کُلُواْ مِنْ طَیِّبَٰتِ ما رَزَقْنَٰکُمْ وَ ماظَلَمُونا وَلَٰکِنْ کانُواْ أَنْفُسَهُمْ یَظْلِمُونَ*»(سورۀبقره.آیۀ۵۴) «و بولودو سیزه کؤلگه‌لیک ائله‌دیک و سیزه ترنجبین‌ایله بیلدیرچین گؤندردیک، سیز باغېشلادیغی‌میز پاک زادلاردان یئیین و (اما) اوْنلار بیزه ظۆلوم ائله‌مه‌دیلر بلکه ظولوما اؤز نفسیلرینی توش گتیردیلر.» گؤیدن سیزه نعمت دوْلوسو، باش آغریٛ‌سیز و زحمته قاتلاشمامېش و آلیش وئریش‌سیز، سفره یئتیشیردی.

١ـ گۆجو: زوْرو
٢ـ قاهارېب: زوْرلا یېب
٣ـ پوْزغونلوق: بی‌نظم‌لیک
۴ـ سئوکه‌نن: دایانان
۵ـ یالتاقلېق: تملّق
۶ـ قېنامالیدیلار: ملامت اوْلونمالېدیلار
٧ـ آخسارلېق: ضعف
٨ـ آغریٛ‌سیز: دردسرسیز
٩ـ ایستی‌سیز تۆستوسوز: دردسرسیز، راحات

۸۱

در میان قوم موسی چند کس

بی‌ادب گفتند کو سیر و عدس؟

باشلادیٛ بیر عدّه‌سی واخسیٛز بانیٛ [۱]

مرجمک یوْخدور سارئمساخ بس هانیٛ؟

موسانیٛن قوْموندان بیر نئچه‌سی ادبی سیٛندیریب دئدیلر سارئمساغینان مرجمک هانیٛ؟ «***وَ إِذْ قُلْتُمْ يَـٰمُوسَىٰ لَنْ نَصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَٰحِدٍ فَٱدْعُ لَنَا رَبَّکَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنبِتُ ٱلْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَ قِثَّآئِهَا وَ فُومِهَا وَ عَدَسِهَا وَ بَصَلِهَا...***» «ائله‌کی موسایا دئدیز کی بیز بیر یئمه‌یه دؤزۆش گتیرنمه‌ریک، پس اؤز آللاهیٛندان ایسته‌گی‌نن تا بیزه یئردن گؤیرمه‌لی‌لردن کاوار، [۲] خیار، سارئمساخ، مرجمک و سوْغان چیٛخارتسین...» (سورۀ بقره. آیۀ ۶۱)

اوْنلار ایستی‌سیز تۆستوسوز سفره‌نین ادبینی بیلمه‌دیلر و ایسته‌مک‌لری ده ائلدن دیشقاریٛدی [۳] بونا گؤره کی دئدیلر آللاهیٛندان ایسته‌گی‌نن اما بئله ده ایسته‌مک اوْلاردیٛ: "آللاهیٛمیزدان ایسته‌گی‌نن" و بو ایشین نتیجه‌سی بو اوْلدو کی:

۸۲

منقطع شد نان و خوان آسمان

ماند رنج و زرع و بیل و داسمان

دۆشدو بیزدن گؤیلرین لۆطفو اوزاق

قالدیٛ، الده بیل‌اینن سوْولو [۴] اوْراق

گؤیدن گؤندریلن چؤرک و سفره کسیلدی و بیزیم الیمیزده قالان اوْلدو زحمت، تر تؤکمک، اکیب بیچمک، بئل و بیرده اوْراخ. یعنی بو یوْل [۵] بیر تیکه چؤرک داشدان چیٛخمالیدی. [۶]

۸۳

باز عیسی چون شفاعت کرد حق

خوان فرستاد و غنیمت بر طبق

چۆن آراچیٛ اوْلدو عیسا حق ایچۆن

حق ده گؤندردی غنیمت خلق ایچۆن

۱ـ واخسیٛز بانیٛ: واخسیٛز بانلادیٛلار

۲ـ کاوار: سوْوزو

۳ـ ائلدن دیشقاریٛدی: آدام اۆزلو اوْلمایان، اناییٛن

۴ـ سوْولو: سوْولانمیٛش، ایتیل‌میش

۵ـ بو یوْل: بو دفعه

۶ـ داشدان چیٛخمالیدی: چتین‌لیگ‌ایله اله گلمه‌لیدی

۱ـ آراچیْلیق ائله‌دی: واسطه اوْلدو
۲ـ یئْغیلماز: همیشه آچیْق
۳ـ ایاق توتماغیْنا: روْنق تاپماسیْنا
۴ـ پیپیک: خوْ روزون تاجیْ

شفاعت: آراچیْ‌لیق ائله‌مک.

طبق: یئکه تاختادان یوْنمایومرو قاب، قدیملر مئژمه‌هه (سینی) یئرینه ایشله‌درمیشلر.

«إِذْ قَالَ ٱلْحَوَارِيُّونَ يَـٰعِيسَى ٱبْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَن يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَآئِدَةً مِّنَ ٱلسَّمَآءِ قَالَ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ». (سورهٔ مائده. آیهٔ ۱۱۲) «ائله‌کی حوّاری‌لر دئدیلر کی ای مریم‌ین اوْغلو عیسی، آیا سنین یاراداناٖن ائلییه بیلر بیزیم ایچون گؤیدن سفره گؤندرسین؟ (عیسی) دئدی: اگر مؤمن‌لرسیز آللاهدان قوْرخون».

«قَالَ عِيسَى ٱبْنُ مَرْيَمَ ٱللَّهُمَّ رَبَّنَآ أَنزِلْ عَلَيْنَا مَآئِدَةً مِّنَ ٱلسَّمَآءِ تَكُونُ لَنَا عِيداً لِّأَوَّلِنَا وَ ءَاخِرِنَا وَ ءَايَةً مِّنكَ وَٱرْزُقْنَا وَ أَنتَ خَيْرُ ٱلرَّٰزِقِينَ». (سورهٔ مائده. آیهٔ ۱۱۴) «مریم‌ین اوْغلو عیسی دئدی ای منیم یاراداناٖم گؤیدن بیزیم ایچوْن بیر سفره گؤندر تا بیزیم اوّلیمیزه و آخریمیزه بیر بایراملیْق اوْلسون و سندن ده بیر نشانه (معجزه) اوْلسون. بیزه روزی باغیْشلا‌کی سن ان‌یاخشیْ روزی وئرن‌سن».

یئنه‌حضرت‌عیسی آراچیْلیق‌ائله‌دی[1] وحضرت‌حق ده‌طاباقدا اوْنلار ایچون یئمه‌لی‌یوْللادیْ.

۸۴

بـــاز گســـتاخان ادب بگـــذاشـــتند
چـــون گـــدایـــان زلّـــها بـــرداشـــتند

پـــای گـــؤتوّردو سـفردن قـارنیْن گـوْدن
اوْلدولار پـــایسیْز، یـــیْغـیلماز[2] سـفره‌دن

زلّـه: یـئمه‌یین قـالانیْنی سـفره‌دن گـؤتورمک کـی بـو بـیر بـیه‌نیلمه‌یین ایش‌ایـمیش و (زلّـه) گؤتوره‌نی بـیر قـابلیْق غـذا حـدّینه‌جن کـیچیلدرمیش و بـیر پـارا صـوفی‌لرین بـئلنچی بـیر پـیس عادت‌لری ده واریْمیش. ″زلّه کردن″ دئییمی ده اوْنلاریْن اصطلاحلاریْنداندیر. بـئلنچی آداما ″زلّـه بند″ ده دییرمیشلر، کی دئییبلر: *«الزَّلَّةُ ذِلَّـة»:* یـعنی زلّـه آپـارماق اسگیک‌لیک‌دندیر. دئـمه‌لی‌ییک کی بو پیس عادتین ایاق توتماغیْنا[3] دا چیْخارسیز و لئیم وارلیْلار سبب‌ایمیش‌لر. اوْنلار یـوْخسول قـوْناقلاریْن نـهایت درجـه‌ده سفره‌لری‌نین بـاشلاریْنـدا کـیچیلمک‌لریندن خـوْشلانارمیْشـلار و آچدیْقلاری سفره‌یه گؤره اؤزلرینی بیر سیْنماز قهرمان دا گؤرسه‌درمیشلر.

خوان یغما: یعنی یئْغما سفره‌سی، دقّت یـئتیرمه‌لی‌دیر؛ شـاهلار و امـیرلر و وارلیْلار، خـوْ روز دؤیوّشدورن پیپی‌یی[4] قانلیْ باشلارا داشلانان خوْ روزلاردان خـوْشلانان کـیمی، اؤز ایـچری‌لرین‌نین

بۆشلوقلارێنی بئلنچی ایشلرینن دۆلدورارمێشلار و زلّه گؤتۆرنلرین بیرپوللوق اوْلماقلارێندان و بیر دستمال چؤرک قه‌ده‌ری کیچیلمک‌لریندن ات‌ائلرمیشلر.[۱] بو ایش سبب اوْلارمێش کی اوْنلار هر موقعیّتده جرأت ائله‌مزمیشلر وارلێلارین اۆزلرینه قابارسێنلار. چون سؤز سؤزه گلنده دییرمیشلر: سن کی منیم سفره‌مین خێرداسی‌ایله بؤیۆموسن. بو سیکّه‌نین بیر اۆزودور. اوْبیری اۆزو صوفی‌لرین‌ایشله‌مک ادبیندن غافل اوْلماقلارێنا قاییْدیر. اوْنلارێن ایشله‌مه‌یه ایری باخمالارێ و قارێنلارینا داش باغلاماقلارێ سبب اوْلارمێش کی نفس اوْنلارێن اۆزلرینه قابارارمێش[۲] و شاهلارا اَیلمه‌ین باشێ، بیر دستمال چؤره‌یه اَیرمیشلر. نفسی اؤلۆم حالێنا سالماق یاخشێدیر و اوْنو سوسوز ایت کیمی اؤز دالێنجا سۆروندورمه‌یین یئری واردیر، اما اوْنون پاییْنی بیریۆللوق کسمه‌یینن شیطانێن دۆلچاسێندان سو ایچمه‌یی و سنی ایاقدان سالماغێ بیردیر. صوفی‌نین آلنێ سجده اثرینده قاوارێب[۳] دۆیونله‌نن یئرده الینده ده ایشله‌مکدن قابار اوْلماسا، صوفی‌لییه تۆپورن بیر دیلنچی‌دیر. صوفی یێغما سفره‌سی‌نین قابلارێنی سفره صاحیبی‌نین یاراماز باشێنا چێرپماسا صوفی‌لییی یالاندێر و اوْنون خرقه‌سی داها خرقه دگیل، بلکه قولدورلارا[۴] یاخشێ مینیک وئرمک ایچۆن بیر بزه‌کلی پالاندێر. ایشله‌مه‌یینن ساغلام بیله‌یین شۆکورونو یئرینه یئتیرمه‌مه‌گین نتیجه‌سی مێردار اسکی‌یه دؤنمک‌دیر. صوفی "خر برفت و خر برفت" "گئتدی ائشک گئتدی ائشک" صحنه‌سین بزه‌مز تا ائشک اتی‌ایلن قارنێنی دۆیورسون.

بیر پیس ایش، اۆزون زامانلار ایاق توتوب سۆروندورولسه،[۵] اوْنون پیس‌لییی عادت اۆزره اؤرتۆله‌نر، یێغما سفره‌سیندن "زلّه" گؤتۆرمک ده بو اوزاندێرمایا گؤره پیس‌لییی‌نی الدن وئرن یارامازلێقلاردانیمیش.[۶]

حاکیم‌لر طرفیندن یاپێلان[۷] و یا یاسالانان[۸] خانقاهلاردا و اوْنلارا تایلار دا یئر توتوب کرامت گؤسترمک، آداملێق کرامتیندن پایسێز اوْلماق اثرینده‌دیر، بونا گؤره کی اوْنلار "ناس"دان یعنی خالقدان و خالقێن آراسێندا اوْلماق کرامتینی الدن وئریبدیلر. هر بیر کرامت بو سایێلی دۆنیادا تک‌باشێنا[۹] اوْلسا و خالقێ دانسا بیرپوللوقدور[۱۰] و یئری گلدیکجه اؤزۆ بیر پالاندێر. خالقێنان یاشاماق، خالقێنان بۆرونمک و خالقێنان سۆرونمک کرامت‌لرین کرامتی‌دیر.

"جنید" دئییر کی صالح‌لردن بیری جمعه گۆنو منیم یانێما گلدی و دئدی منیلن بیر درویش

۱ـ ات ائله‌مک: اتلن‌مک، شیشمک

۲ـ اۆزه قابارماق: جری اوْلماق

۳ـ قاوارێب: دۆگمه‌له‌نیب، شیشیب

۴ـ قولدورلارا: اوْغرو و ایری‌لره

۵ـ سۆروندورولسه: داوام تاپسا

۶ـ یارامازلێق: پیس و بیه‌نیلمه‌ین دب

۷ـ یاپێلان: دۆزه‌لن

۸ـ یاسالانان: قانونی اوْلان

۹ـ تک‌باشێنا: بیر طرفلی

۱۰ـ بیر پوللوقدور: ارزش‌سیزدیر

۱ـ اؤزۆمـه سـیْغـیشدیرا بـیلمه‌ییردیم: اؤزۆمـو قـانع ائله‌یه بیلمه‌ییردیم
۲ـ ده‌یر: قیمت
۳ـ اسگیک: لئیم
۴ـ تۆخ گؤزلۆلوک: مناعت
۵ـ قارسیْماق: تـۆو گـلمک، فشاردا قۆیماق
۶ـ قـۆروماق: حـفظ و مدافعه ائله‌مک
۷ـ تارلا: مزرعه، اکین یئری
۸ـ سیْتقادی: یالواردیْ

گؤندر تا منی سئویندیرسین و منیم ائویمده بیر زاد یئسین. باخدیْم و بیر درویشی گـؤردۆم کـی یۆخسوللوق اوْنـدا اثر ائـله‌میشدی. اشاره ائـله‌دیم، گـلدی. دئـدیم: بـو شـیخ‌ایـنن گـئت و اوْنـو سئویندیر، چوْخ چکمه‌دی کی گؤردۆم درویش گلیر و اوْ کیشیده دال با دالیْ گلیردی و منه دئدی یا اباالقاسم اوْ درویش بیر تیکه‌دن آرتیْق یئمه‌دی و قاییْتدی. دئدیم اوْلمایا اوْنون خوْشونا گلمه‌ین بیر سؤز دئدین؟ دئدی: هیچ زاد دئمه‌دیم. درویشه باخدیْم و دئدیم: نییه اوْ سئوینمه‌یی اوْنون ایچۆن باشا یئتیرمه‌دین؟ دئدی: ای منیم آقام، کوفه‌دن بغداداجن هئچ بیر زاد یئمه‌میشدیم و اؤزۆمه سیْغیشدیرا بیلمه‌ییردیم[1] کی سنین خدمتینده آجلیْغی‌می بـللندیرم و ادبی سیْندیرام و ائله کی سن منی چاغیْردین و بو ایش سنین طرفیندن باش وئردی، سئویندیم و اوْنونان گئتدیم (و من بهشتلر دیه‌رینه[2] اوْنا قوْل قوْیمازیْدیم) بیر تیکه گؤتۆردوم (اوْ) دئدی: یئه کی (یئمه‌یین) اوْن‌مین درمدن منه خوْشدور، تا بونو ائشیتدیم بیلدیم کی اسگیک[3] آدامدیْر و غذادان ال چکدیم. جنید دئدی: دئمه‌دیم کی ادبی الدن قوْیموسان. دئدی: یااباالقاسم توبه ائله‌دیم، بیر داها منی گؤندر و گؤندردیم. (ترجمهٔ رساله قشیریه)

بو حکایه‌نین ادبه عاید اوْلان قسمتی اؤز یئرینده آیریْ یئرلرده بحث اوْلونمالیْدیر، اما اوْ درویشین توْخ گؤزلۆلویو[4] و غیری تانیْیان باخیْشی و اسگیک آدامیْن سفره‌سینه ایری باخماسیْ اؤزۆ ان بؤیۆک بیر کرامت‌دیر کی بو کرامتلری گؤرمه‌ین، کرامت صاحبلری کرامت‌سیزدیلر.

حضرت علی امیرالمؤمنین(ع) بویورور: «*مَنْ تَعالَ غَنِیاً و تَواضَعَ لَهُ لِغِناهُ ذَهَبَ ثُلثا دینَهُ*»

وارلیْیا کیچیل‌سن وارییْندان اؤترۆ — اوْچ قسمت دینوندن ایکیسی گئدر
قارسیْسان[5] اوْغرونو قـوْروسان[6] دۆزو — دۆزلوگون تارلاسیْ[7] یاغمایْش بیتر

۸۵

لابـه کـرده عـیسی ایشـان را کـه ایـن
دائـم است و کـم نگـردد از زمـین
سـیتقادیْ[8] عـیسای روح اللّـه کـی هـان
اسگیک اوْلماز یئر اوْزونده بونجا خوان

حضرت عیسا اوْنلارا یالواریْب و سیتقادیْ کی بو سفره یئْغیلمایان و همیشه‌لیک‌دیر و تکجه یئْغیلمایان سفره‌نی یئْغان، دارگؤزلۆلوک الیدیر.

۱ـ کئژ خیاللارا قاپیلماق: ایری فیکیرلشمک، غلط فیکیر ائله‌مک
۲ـ قاپانیب: اؤرتولوب
۳ـ اوْلدومؤهوْر: مؤهوْرلندی
۴ـ اؤتوْر: اؤتروْ

﴿۸۶﴾

بـــــدگمانی کـــردن و حـــرص‌آوری
کــفر بــاشد پــیش خـوان مـهتری
بـیر کــریمین سـفره‌سیندن "زلّــه"لیک
حقّی دانماقدیر، حـریص‌لیک هـرزه‌لیک

مهتر: بؤیوک، بؤیوک آدام، باشیٔ بده‌نینه ده‌ین، ده‌یرلی، باشیٔ‌بللی.

بیر باشیٔ‌بللی بؤیوک آدامین سفره‌سی‌نین باشیندا دارگؤزلوْلوک و کئژ خیاللارا قاپیلماق،[1] حقّی دانماق و اؤرتوْله‌مک‌دیر. کریم آدامین سفره‌سی لئیم‌لر سفره‌سی ده‌ییل تا آدامین تیکه‌لرینی ساناسینلار.

﴿۸۷﴾

زان گـــــداروپـــــان نـــادیده زآز
آن در رحـــمت بـــر ایشـان شـد فـراز
قــاپانیب[2] رحـمت ائـوی اوْلدو مؤهوْر[3]
داربــاخیش، دارگــؤز گـدالردن اؤتـوْر[4]

گدارو: اوْزلو دیلنچی، دیلنچی صفت، اوتانماز، قیپجین‌مایان.

نادیده زآز: طاماحدان گؤرر گؤزلری باغلانان، اسگیک، نعمتی‌دانان، شوْ کورسوز.

فراز: ایکی معناسیٔ واردیر، هم باغلیٔ و هم آچیق کی بورادا باغلانماقدیر.

بو اوتانماز دیلنچی صفت (لته‌چین) نعمتی دانانلاردان اؤتروْ اوْ رحمت قاپیسی اوْزلرینه باغلاندیٔ.

﴿۸۸﴾

ابـــر بـــرناید پـــی مـــنع زکـــات
وز زنـــا افـــتد وبـــا انـــدر جـــهات
گــؤی زکـاتسیز یـاغمایر ائـیلیر ابا
دوْنــیانی اوْدلار زنــا اوْزره وبــا

منع زکات: مالین آرتیغینی (زکاتینی) وئرمه‌مک.

جهات: "جهت"ین جمعیدیر: دۆنیانیٛن دؤرد بیریانیٛ.

بو حدیثدن آلیٛ نیبدیر: «***خَمْسٌ بِخَمْسٍ، مانَقَضَ قَوْمٌ العَهْدَ اِلاّ سُلِّطَ عَلَیْهِمْ عَدُوُّهُمْ وَ ماحَکَمُوا بِغَیْرِ ماأَنْزَلَ اللّهُ اِلاّ فَشافِیهِمُ الْفَقْرُ وَلاظَهَرَتْ فیهِمُ الفاحِشَةُ اِلاّ فَشافِیهِمُ الْمَوْتُ وَلاطَفَّفُوا الْمِکْیالَ اِلاّ مُنِعُوا النَّباتَ وَاُخِذُوا بِالسِّنینَ وَلامَنَعُوا الزَّکاةَ اِلاّ حُبِسَ عَنْهُمُ القَطْرُ***»: «بئش زاد بئش زادیٛن مقابیلینده‌دیر، قوْم، عهدی و ایلقاریٛ[1] ایاقلامازلار مگر بو کی اللّه تعالی دۆشمنی اوْنلارا غلبه چالدیٛرار. آللاهیٛن گؤندردیگی‌نین عکسی‌ایله آددیٛم آتماقلا یوْخسوللوق اوْنلاریٛن آراسیٛندا ایاق توتار.[2] اوْنلاریٛن ایچلرینده پیس ایشلر و عفّت‌سیزلیک گؤرسنمک‌اینن، غافیٛل اؤلۆم رواج تاپار، چکی‌دن و اؤلچۆدن کسمزلر مگر اینکه یئر اوْت بیتیرمز و قیٛتلیق[3] اوْلار و زکات وئرمزلر مگر بوکی اوْنلارا یاغیٛش یاغماز. (نهج‌الفصاحة ، مترجم ابولقاسم پاینده)

کعب‌بن مالک‌دن روایت اؤلوب کی دئدی اوْ حضرت بویوردو: «***اذا رأیتم القطر قدمنع فاعلموا انّ‌الناس قدمنعوا الزکاة فمنع اللّه ماعنده و أذا رأیتم الوبا قدفشا فاعلموا ان‌الزنا قد فشا***» «ائله کی گؤردۆز یاغیٛشین قاباغیٛ بوْغولدو، بیلین کی خالق زکات وئرمکدن بوْیون قاچیٛردیرلار[4] و نتیجه‌ده‌آللاه دا اوْلدوغونو قیٛزیرقانیب‌دیر[5] و ائله کی گؤردۆز وبا یاییٛلیب‌دیربیلین کی زنا ایاق توتوبدور.[6]

بو بیت یوخاریدا کی بیت‌لری محکم‌لندیریر. هشتاد یئددینجی بیت‌لرده بیلدیک کی بیر بؤیۆگون سفره‌سی‌نین باشیٛندا پیس گومان ائله‌مک و گله‌جکده اوْ سفره‌نین ییٛغیلماسینی نظردن گئچیردیب و صاباحیٛن روزی‌سینی دستمالا باغلاماق کفره مثالدیٛر. یعنی اوْ کرم صاحیبی‌نین کرمینی و وئر الینی[7] دانماق و اؤرتۆله‌مک‌دیر. حضرت عیسانیٛن دا یانیٛنداکیلار، آللاهیٛن کرم سفره‌سینه اگری باخدیٛلار، دئمیشلر کی: «اؤز اولیالاریٛنا ایری باخدیٛلار» و مال آرتیٛردیلار و آرتیٛغینی پایلامادیٛلار،[8] اوْ قوش کیمی کی دریا قیٛراغیندا دریادان سو ایچمز و قوْرخار کی دریانیٛن سویو قورتولسون؛ و اوْنلاریٛن باشلاریٛندان شوم فیکیرلر گئچدی و نتیجه‌ده اوْ نعمت اوْنلاردان آلیٛندی. دوْغروسو دا بیر یئره توْپلانمیٛش وار و ثروت هامیٛ‌نین اۆستونه سپیل‌سه و زلّه گؤتۆرولمه‌سه، نه آج اوْلار کی آجلیٛقدان آللاهدان غیری‌سینه بوْینون بۆکسون[9] و انسانا یاراشمایان ایشلره قاتلاش‌سیٛن[10] و نه ده توْخ اوْلار کی توْخلوق اثرینده قودورسون[11] و زنا کیمی پیس ایشلری یایسیٛن.[12] انسان بیر داها آللاه سفره‌سی‌نین باشیٛندا اوْتورماق ادبینی اونوتماغیٛنان[13] باشیٛ داشدان‌داشا دگدی.[14] یعنی فقر ویوْخسوللوق یاراندیٛ واوْندان دوْغان‌عارضه‌لر و ایستی‌سیز

۱ـ ایلقار: پیمان
۲ـ ایاق توتار: رواج تاپار
۳ـ قیٛتلیق: قحطلیک
۴ـ بوْیون قاچیٛرتماق: عمل ائله‌مه‌مک
۵ـ قیٛزیرقانماق: مضایقه‌ائله‌مک
۶ـ ایاق توتوبدور: رواج تاپیٛب‌دیر
۷ـ وئر الینی: باغیٛش الینی
۸ـ آرتیٛغینی پایلامادیٛلار: زکات وئرمه‌دیلر
۹ـ بوْینون بۆکسون: تعظیم ائله‌سین
۱۰ـ قاتلاش‌سیٛن: بوْیون اگسین
۱۱ـ قودورسون: جیٛزیقدان چیٛخسین
۱۲ـ یایسیٛن: رواج وئرسین
۱۳ـ اونوتماغیٛنان: یاددان چیٛخارتماغینان
۱۴ـ باشیٛ داشدان داشا دگدی: باشیٛ بلالار چکدی

و تۆستوسوز و قابارسیٛز قاهاریٛلمیش[۱] ثروت یاراندیٛ و اوْندان تؤرەنن[۲] فسادلار و الی آغدان قارایا ویٛرمامیش و ایشلەمەمیش، دیشلر دییرمانکیمی خالقیٛن حاقّیٛنی دارتماغا ایشه دۆشدولر.

حضرت علی(ع) بویورور: «**مٰا رَأَیْتُ ثَرْوَةً مَوْفُورَةً اِلاّ وَ اِلیٰ جٰانِبُها حَقٌّ مُضَیَّعٌ**» «بیر یئره توْپلانمیٛش[۳] واریٛ گؤرمەدیم کی اوْنون یان یؤورەسینده[۴] تالانمیٛش حاخلار اوْلماسیٛن.

گؤرمەدیم بیر یئره توْپلانمیٛش واریٛ

تالانمیٛش حاخلارا اوْلماسیٛن دوزاق

قودوزلوق دبینی بیلمەسین شرف

اوْنونان تاپماسیٛن قودوزلوق[۵] ایاق

۸۹

هر چه بر تو آید از ظلمات و غم

آن زبی‌باکی و گستاخیست هم

غصّەدن، غمدن سنه یئتسه ظفر

چیٛخماقیندادیر جیٛزیقدان مختصر

ظلمات: ظلمتین جمعیدیر، قارانلیٛق و بورادا مراد اۆرەیین پاس باسماغیٛ و معرفتدن اوزاقلیٛغی‌دیر.

ائله کی انسان بیر اوْ قەدر اوتانماز[۶] اوْلدو کی اؤزۆنه اجازه وئردی جیٛزیقیندان (ادبدن) چیٛخسین،[۷] بۆتون بئلی بۆکن و دیشی تؤکن غملره توش گلەجک.[۸]

بو شریف آیەیه اشارەسی وار: «**وَ مَآ أَصَابَکَ مِنْ سَیِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِکَ**» (النساء. ۷۹) «پیس‌لیکدن هر نه سنه پای یئتیشسه سنین اؤزۆندندیر.»

پیش ترک آینه را خوْش رنگی است
پیش زنگی آینه هم زنگی است

گۆزگوده آغ‌سان اگر آغ اۆزلوسن
قەره کن اوْندا اؤزۆن آغ گؤرمەسن

آنکه می‌ترسی زمرگ اندر فرار
آن زخود ترسانی ای جان هوش‌دار

سن اؤلۆمدن قاچماغیٛن یئرسیز دگیل
گؤردۆیون ایشدن قاچیٛرسان ای سفیل[۹]

روی زشت توست نه رخسار مرگ
جان تو همچون درخت و مرگ برگ

جان آغاج حؤکمۆندەدیر یارپاق اؤلۆم
اؤلۆمون آغدیٛر دوْنو[۱۰] سن‌سن ظۆلوم

۱ـ قاهاریٛلمیش: ظۆلم ایله الەگلن
۲ـ تؤرەنن: وجودا گلن
۳ـ توْپلانمیٛش: ییٛغیلمیش، قالانمیٛش
۴ـ یان یؤورەسینده: دؤرد دؤورەسینده
۵ـ قودوزلوق: ییٛرتیجی‌لیق، ظۆلوم
۶ـ اوتانماز: قیٛسجین‌ما یان، خجالت چکمەین، شرمسیز
۷ـ جیٛزیقدان چیٛخماق: حدّیندن آشماق، حرمت ساخلاماماق
۸ـ توش گلمک: اۆزاوزه گلمک، راستلانماق
۹ـ سفیل: اسگیک
۱۰ـ دوْنو آغدیٛر: گۆناهسیٛزدیر